

ACTUALITATEA BISERICESCĂ ȘI ECUMENICĂ

CHURCH AND ECUMENICAL NEWS

Sfânta Sofia a devenit (din nou) moscheie. Câteva considerații cu privire la modul în care au reacționat liderii religioși și organizațiile religioase la această chestiune

Pr. Conf. Dr. Habil Daniel BUDA

Rezumat

Acest studiu prezintă mai întâi o scurtă analiză a documentului *Religiile pentru pace se pronunță în ceea ce privește Sfânta Sofia: Trăind împreună în pace și în respect* publicat de către organizația Religiile pentru Pace (eng. *Religions for Peace*). Apoi prezintă în mod critic câteva dintre declarațiile pe aceeași temă publicate de unii lideri religioși și organizații ecumenice și inter-religioase care sunt menționate în declarația organizației Religiile pentru Pace (Patriarhia Ecumenică, papa Francisc, Consiliul Mondial al Bisericilor, Consiliul Bisericilor din Orientul Mijlociu, Centrul de dialog Regele Abdullah Bin Abdulaziz), precum și alte declarații (precum cele ale Patriarhului Teofil III al Ierusalimului și al Federației Mondiale Lutherane).

Cuvinte-cheie:

Sfânta Sofia; libertate religioasă; declarații despre Sfânta Sofia.

Introducere

Nu am avut nicio dificultate în a alege tema documentului care să fie tradus pentru "Pagina Ecumenică" a *Revistei Teologice*. Trebuia să fie ceva despre Sfânta Sofia, datorită deciziei autorităților turce de a redeschide Sfânta Sofia ca moscheie. Această chestiune pare a fi cea mai arzătoare problemă religioasă a acestei perioade. Este, de asemenea, o chestiune care trece dincolo de orizontul ecumenismului, având nu numai dimensiuni inter-religioase, ci și politice, culturale și geo-strategice. Mai dificil mi-a fost să decid care dintre texte să fie traduse, căci multe biserici și organizații ecumenice și (inter-) religioase au emis declarații în această privință. M-am decis să traduc declarația emisă de către organizația *Religiile pentru Pace* cu titlul

Religiile pentru pace se pronunță în ceea ce privește Sfânta Sofia: Trăind împreună în pace și în respect, din două motive: (1) este o declarație a "cele mai mari organizații inter-religioase" și prin urmare reprezentativă în domeniul dialogului și cooperării inter-religioase; și (2) aceasta amintește de alte "declarații puternice" emise de diferite biserici și organizații ecumenice și inter-religioase. Această referință deschide oportunitatea discutării acestor declarații în acest scurt studiu, după ce voi face câteva comentarii asupra declarației organizației Religiile pentru Pace.

Declarația organizației Religiile pentru Pace

Scurta declarație a organizației Religiile pentru Pace a fost redactată de "lideri religioși," femei și bărbați care și-au unit forțele pentru a vorbi "cu o singură voce." Se face trimitere la alte declarații "deja făcute cu privire la evenimentele despre Sfânta Sofia." Acesta este probabil motivul pentru care declarația organizației Religiile pentru Pace nu conține detalii cu privire la istoria și statutul Sfintei Sofia și nici măcar nu formulează un protest clar împotriva schimbării statutului ei. De asemenea, Turcia ca stat și Recep Tayyip Erdogan care a inițiat redeschiderea Sfintei Sofia ca moscheie, nu sunt menționați. Declarația se concentrează mai degrabă pe greutatea dată acesteia de faptul că este emisă de "majoritatea membrilor organizației *Religiile pentru Pace* care include reprezentanți și lideri ai comunităților indigene, iudaice, hindu, zoroastriene, jainiste, buddhiste, creștine, musulmane, sikh și bahá'í."

Principalul principiu menționat în această declarație este că Sfânta Sofia este "un site al moștenirii universale UNESCO, ... menit să fie împărtășit de întreaga lume." De aceea organizația Religiile pentru Pace susține "universalitatea moștenirii ca ceva ce poate crea pace și respect pentru alte credințe." Al doilea principiu este apelul "la cel mai înalt instinct al umanității noastre comune și la divinul care există în fiecare dintre noi". Din aceste două principii se dezvoltă o serie de șase apeluri care sunt contrabalansuri la diferite forme de instrumentalizare a religiozității:

- o chemare la calm versus "folosirea sentimentelor și a instituțiilor religioase într-o manieră care poate fi considerate ca divizatoare";

- o recunoaștere a existenței "unor îngrijorări profunde cu privire la (ab)uzul sentimentelor și simbolurilor religioase pentru motive politice";

- o reafirmare a suportului pentru pace "de vreme ce din multe părți auzim voci și vedem acțiuni de divizare și ură."

- o determinare pentru opoziție față de folosirea credinței "în slujba intereselor câtorva astăzi";

- o pledoarie pentru "statul civil care garantează pace și libertate egală pentru toți locuitorii, respectă libertățile religioase, asigură drepturi egale tuturor religiilor și garantează regula dreptului";

- un angajament "pentru chemarea adresată tuturor de a arăta milă, dragoste și compasiune" versus folosirea puterii;

- o chemare urgentă ”la milă și respect unul față de altul”, o declarație de ”dragoste unul față de altul ca oameni ai credinței” și o demonstrație de compasiune ”în aceste vremuri turburi;”

- o recunoaștere a existenței ”unor legături profunde între diferitele lăcașuri de rugăciune și locuri de închinare” care este menită să întărească credința ”că respectând sfințenia și simbolismul unor astfel de locuri ne cinstim de fapt demnitatea noastră umană comună.”

Alte aspecte ale acestei declarații care merită a fi reliefate sunt:

- Menționarea existenței unor amvoane ”fizice, virtuale, vizibile și invizibile” în toate religiile, ceea ce este o aluzie la pandemia cu care se confruntă întreaga lume;

- Afirmatia: ” Casele noastre de rugăciune se află în primul rând în interiorul nostru pe acest pământ” pare a fi menită să dilueze inflexibilitățile cu privire la proprietatea unor locuri sacre. Totuși, recunoașterea existenței unor ”legături adânci ale unor grupuri de credincioși cu diferite lăcașuri religioase și locuri de rugăciune” precum și referirea la ”demnitatea umană colectivă” pare a fi menită să transmită următorul mesaj: posedarea de locuri sfinte este importantă dar nu crucială pentru exprimarea religiozității.

Declarații cu privire la Sfânta Sofia menționate în declarația organizației Religiile pentru Pace

Declarația organizației Religiile pentru Pace menționează câteva alte „declarații puternice” despre Sfânta Sofia pe care pare a le susține. Intenția mea este de a le prezenta și comenta aici pe scurt pe cele mai importante dintre ele, mai întâi pe cele menționate în declarația amintită și apoi și în alte declarații de acest fel.

Prima declarație amintită este cea a Patriarhului Ecumenic Bartolomeu, care poartă titlul *Patriarhul Ecumenic Bartolomeu despre Sfânta Sofia*.¹ A fost emisă la 30 iunie 2020 cu ocazia sărbătorii celor 12 Apostoli în timpul Sfintei Liturghii, în biserica celor 12 Apostoli de la Feriköy, Istanbul. Primul aspect care trebuie să fie menționat este că pagina de internet a Patriarhiei Ecumenice o numește un ”comentariu cu privire la soarta Sfintei Sofia” și nu o declarație. De fapt este un comentariu personal făcut *ad personam* de către Patriarhul Ecumenic și nu o declarație instituțională a Patriarhului Ecumenic.

Acest comentariu începe cu menționarea unei scrisori adresate în anul 2016 de către Patriarhul Ecumenic directorului pentru afaceri religioase al Turciei în care se exprimă ”îngrijorarea pentru propusa alterare a statutului Sfintei Sofia.” Respectiva scrisoare menționa că ”acest monument a obținut un statut sacru unic pentru ambele religii monoteiste” de vreme ce a slujit 900 de ani ca loc de rugăciune pentru creștini și

¹ See <https://www.ecupatria.org/2020/06/30/ecumenical-patriarch-bartholomew-about-hagia-sophia/>

500 de ani pentru musulmani. De aceea ar fi ”dăunător” dacă Sfânta Sofia ”care, pentru că este dedicată Înțelepciunii lui Dumnezeu, este un punct de întâlnire ... pentru credincioșii ambelor religii, ar deveni, în secolul al XXI-lea, pricină de confruntare și conflict.”

Sfânta Sofia fiind ”unul dintre cele mai semnificative monumente ale civilizației universale” – prin urmare ”transcende limitele oamenilor și timpul construirii sale și nu aparține posesorilor ei, ci întregii umanități” – Patriarhul Ecumenic cheamă poporul turc să fie responsabil pentru soarta Sfintei Sofia: ”În acest sens, poporul turc are marea responsabilitate și înalta onoare de a da proeminență universalității acestui monument unic.” În același timp, este clar că Patriarhul Ecumenic pledează pentru păstrarea statutului de muzeu dat Sfintei Sofia în anul 1923: ca muzeu, Sfânta Sofia poate funcționa ca loc și simbol de întâlnire, dialog și existență pașnică a oamenilor și culturilor, pentru înțelegere reciprocă și solidaritate între creștini și musulmani, ceea ce este extrem de vital și benefic pentru lumea contemporană.”

Ultimul paragraf al acestui ”comentariu” face trimitere la cuvintele unui ”notabil jurnalist turc” care a observat că ”se pare că tineretul se întoarce tot mai intens spre cultură și artă.” Patriarhul Ecumenic folosește cuvintele jurnalistului turc pentru a construi argumentul său final în favoarea păstrării statutului Sfintei Sofia ca muzeu. Mai întâi el adresează două întrebări: ”Nu ar trebui ca această chestiune a tinerilor să ne preocupe pe noi pe toți? Nu ar trebui să ne îndreptăm spre principiile comune, spre idealurile care-i unesc pe tinerii din ambele religii, o inițiativă care ar asigura un viitor mai bun pentru umanitate, în loc să punem accent pe readucerea în prim plan a acelor chestiuni care cauzează diviziuni și tensiuni?”

Apelul final către ”poporul turc” este unul puternic: ”transformarea Sfintei Sofia care, datorită sacralității sale, este un centru vital unde Estul îmbrățișează Vestul, va duce la fracturarea acestor două lumi, cu atât mai mult acum când umanitatea, afectată și suferindă datorită pandemiei mortale a noului coronavirus, are nevoie de unitate și orientare comună.”

În afară de natura acestui ”comentariu” care în mod clar încearcă să protejeze instituția Patriarhiei Ecumenice și fragilul ei statut în Turcia, se poate observa că tonul este mai degrabă unul irenic. Nu sunt folosite cuvinte aspre în acest comentariu, căci Patriarhul Ecumenic pare a ști că un ton mai protestatar nu ar fi de ajutor. Totuși, ultimele cuvinte, în vreme ce păstrează același ton diplomatic-bizantin, prezintă în mod clar riscul pe care autoritățile turce îl iau asupra lor prin schimbarea statutului de clădire simbolică a Sfintei Sofia. S-ar părea că acest comentariu este adresat ”poporului turc,” însă în mod clar este menit să fie auzit de Președintele Erdogan.

Papa Francisc² a făcut de asemenea câteva referiri la chestiunea Sfintei Sofia în cadrul celei de-a doua duminici din iulie care mai este numită și Ziua Internațională a Mării sau ”Duminica Mării.” La acest eveniment care a avut loc la scurtă vreme după ce Erdogan a anunțat decizia transformării Sfintei Sofia în moscheie, papa a spus: ”Mă gândesc la Sfânta Sofia și sunt foarte trist.” Ar fi fost de așteptat o declarație mai extinsă din partea papei Francisc cu privire la Sfânta Sofia. Pe de altă parte, o declarație atât de scurtă și personală pare a fi parte a stilului actualului papă de a se exprima cu privire la ceea ce se întâmplă în lume.

Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB)³ a luat poziție printr-o scrisoare datată 11 iulie 2020, semnată de Secretarul General provizoriu și adresată președintelui Republicii Turcia, R. C. Erdogan. Lecturarea scrisorii relevă în mod evident că textul a beneficiat de contribuția prezenților sau foștilor angajați ai CMB care aparțin Patriarhiei Ecumenice, precum și a membrilor Comitetului Central din aceeași Biserică. Pentru mai multă eficiență, textul scrisorii a fost tradus în turcă și trimis și în această formă destinatarului, așa cum dovedește site-ul CMB.⁴ Scrisoarea începe prin afirmarea – oarecum surprinzătoare – că statutul de muzeu al Sfintei Sofia este ”o expresie puternică a angajamentului Republicii Turcia pentru secularism și incluzie și a dorinței ei de a trece peste conflictele trecutului.” Continuă apoi cu câteva cuvinte dure: semnatarul scrisorii exprimă ”durerea și consternarea CMB ... cu privire la pasul” făcut de Erdogan. ”Prin decizia de a converti Sfânta Sofia înapoi în moscheie, ați dat înapoi semnul pozitiv al deschiderii Turciei și l-ați schimbat într-un semn al excluderii și divizării. În mod regretabil, această decizie a fost luată fără notificare prealabilă sau discuție cu UNESCO cu privire la impactul deciziei pentru valoarea universală a Sfintei Sofia recunoscută ca atare de Conversia Patrimoniului Mondial.”

După ce este amintită implicarea CMB de-a lungul deceniilor în dialogul inter-religios, și în susținerea altor comunități religioase decât cele creștine, ”inclusiv a comunităților musulmane,” scrisoarea menționează care va fi impactul deciziei de a transforma Sfânta Sofia în moscheie: ”va crea în mod inevitabil incertitudini, suspiciuni și lipsă de încredere, subestimând toate eforturile noastre de a aduce oamenii de diferite credințe la masa dialogului și a cooperării. Mai mult, ne temem că va încuraja ambițiile altor grupuri din alte părți să caute să schimbe statutul actual și să promoveze diviziuni reînnoite între comunități religioase.” De vreme ce

² <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2020-07/angelus-pope-remembers-seafarers.html>

³ file:///C:/Users/nicolae.chifar/Downloads/20_7_11%20Letter%20to%20President%20Erdogan.pdf

⁴ <https://www.oikoumene.org/en/press-centre/news-in-other-languages/wcc-cumhur-bas-kani-erdogana-gonderdigi-mektupla-ayasofyanin-insanligin-ortak-mirasi-olarak-korunmasi-cagrisinda-bulundu>

președintele ”a afirmat în mod repetat identitatea Turciei ca stat secular,” scrisoarea ”face apel de urgență” către Președintele turc ”să reconsidere și să-și schimbe” decizia. Paragraful final al scrisorii exprimă susținerea CMB pentru Sanctitatea Sa Patriarhul Bartolomeu ”în exprimarea ... nădejdi și rugăciunii fervente că Sfânt Sofia nu va deveni din nou un punct de confruntare și conflict, ci va fi restabilită în rolul ei unificator emblematic pe care l-a îndeplinit din 1934 încoace.”

O declarație⁵ semnată de același secretar general provizoriu și susținută de Comitetul Executiv al CMB la sfârșitul întâlnirii sale din 24 iulie 2020 recunoaște că ”în ciuda apelurilor liderilor creștini din întreaga lume și a multor membri ai comunității internaționale, inclusiv a unor proeminenți lideri musulmani, decizia de a transforma Sfânta Sofia din muzeu într-o moscheie a fost implementată, prin slujba musulmană de vineri care a putut fi auzită în vehea clădire pentru prima dată de la anii 1930 încoace.” De asemenea, este menționat că Comitetul Executiv al CMB și bisericile sale membre din diferite regiuni și tradiții ”s-au alăturat în rugăciune și întristare cu milioane de creștini din întreaga lume, marcând astfel această zi tristă din istoria creștinătății și a relațiilor inter-religioase.” Unele biserici și-au exprimat întristarea lor ”prin tragerea clopotelor ca semn de doliu.” În mod cu totul aparte au fost afectați de această decizie ”creștinii familiei ortodoxe” pentru care Sfânta Sofia ”păstrează o însemnătate foarte specială.” Declarația menționează de asemenea ”pe toți cetățenii turci care nu se simt reprezentați în această acțiune de către guvernul lor.”

Consiliul Bisericilor din Orientul Mijlociu⁶ care este o organizație ecumenică regională reprezentând diferite tradiții creștine, inclusiv tradițiile catolice, s-a exprimat printr-o declarație emisă de secretarul ei general în care consideră transformarea Sfintei Sofia în moscheie ”un atac la adresa libertății religioase.” Declarația cheamă la ”o poziție decisivă din partea Națiunilor Unite și a Ligii Statelor Arabe prin formularea unei acțiuni legale împotriva deciziei curții Supreme turcești.”⁷ Se afirmă că decizia autorităților turcești ”subestimează toate inițiativele ecumenice și de dialog inter-religios care au avut loc în ultimii treizeci de ani.” Declarația se încheie astfel: ”Întreaga lume este chemată să ia atitudine fermă și conștientă împotriva acestei decizii. Toate autoritățile sociale și religioase care trăiesc în Turcia trebuie să se mobilizeze pe deplin la toate nivelurile pentru a pune capăt acestei agresiuni și

⁵ <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/general-secretary/wcc-statement-on-hagia-sophia>

⁶ <https://www.mecc.org/mecc/2020/7/11/the-middle-east-council-of-churches-the-turkish-governments-decision-to-convert-the-hagia-sofia-church-into-a-mosque-is-violation-of-religious-freedom-and-coexistence>

⁷ Ibidem

încălcări a legii într-un mod care protejează adevăratul sens al coexistenței în toată profunzimea lui.”⁸

Bordul⁹ Centrului Internațional pentru Dialog Regele Abdullah Bin Abdulaziz¹⁰ a emis o declarație în care afirmă ”statutul unic pe care Sfânta Sofia l-a avut în ultimul secol, anume un far universal de consens inter-religios bazat pe principiile de dialog, respect reciproc și pace.” Același bord ”face apel la toate părțile implicate să ajungă la o soluție care să permită Sfintei Sofia să-și păstreze semnificația sa istorică globală și culturală și să continue să slujească ca testament pentru valorile comune din cadrul tradițiilor noastre religioase.”

Alte declarații cu privire la Sfânta Sofia

Preafericitul Teofil III, Patriarhul Ierusalimului a emis o declarație cu privire la păstrarea statutului Sfintei Sofia.¹¹ El afirmă că a aflat cu ”seriozitate maximă” despre decizia guvernului turc ”de a altera statutul actual al Sfintei Sofia din muzeu în moscheie” și pledează în declarația sa pentru păstrarea ”unei neutralități cu privire la acest loc.” Patriarhul Teofil III prezintă patriarhia pe care el o conduce ca fiind păstrătoarea unei vaste experiențe în administrarea locurilor sfinte ”peste care cele trei religii avraamite emit pretenții egale.” Bazându-se pe experiența aceasta, patriarhul Teofil ”atestă cu tărie ... că accesibilitatea promovează pacea și respectul reciproc, în vreme ce atitudini de exclusivitate promovează conflictul și înverșunarea.”

Într-o scrisoare¹² adresată de secretarul general al Federației Mondiale Lutherane, Rev. Dr. Martin Junge președintelui turc Recep Tayyip Erdogan, se afirmă că transformarea Sfintei Sofia din muzeu în moscheie subminează sensul unui ”spațiu care este împărțit în mod public” care ”simbolizează deschidere și inclusivitate.” Dr. M. Junge cheamă apoi la dialog și consultare în vederea reafirmării Sfintei Sofia, care este parte a moștenirii culturale globale ”ca spațiu pentru dialog inter-religios și înțelegere care indică umanitatea noastră comună.” Dr. M. Junge scoate în relief ”un mare risc al acestui decret de a crea animozitate și antagonism, încurajând populismul plin de ură sau retorica naționalistă la nivel global.” Scrisoarea se încheie cu o susținere puternică pentru dialogul inter-religios prezentat ca o valoare fundamentală pentru Federația Mondială Lutherană.

⁸ Ibidem.

⁹ <https://www.kaiciid.org/news-events/news/board-statement-hagia-sophia-status-change>

¹⁰ <https://www.kaiciid.org/>

¹¹ <https://www.mecc.org/news-en/2020/7/13/statement-of-his-beatitude-patriarch-theo-philos-iii-on-the-status-of-hagia-sophia-shrine?rq=Sophia>

¹² <https://www.lutheranworld.org/news/preserve-hagia-sophia-shared-heritage-lwf-urges-turkey>